

Lliçó Inaugural
Curs Acadèmic 2019-2020

LA NECESSÀRIA EDUCACIÓ FINANCERA

per
J. Carlos Gómez Sala

Catedràtic d'Economia Financera
i Comptabilitat

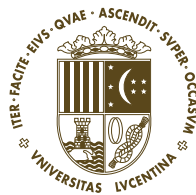

Universitat d'Alacant
19 de setembre de 2019

Lliçó Inaugural

Curs Acadèmic 2019-2020

U n i v e r s i t a t d ' A l a c a n t

LA NECESSÀRIA EDUCACIÓ FINANCERA

J. CARLOS GÓMEZ SALA
CATEDRÀTIC D'ECONOMIA FINANCERA I COMPTABILITAT

És un honor per a mi impartir la lliçó inaugural del curs acadèmic 2019-2020 de la Universitat d'Alacant. Enguany li ha correspost a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales i agraiïsc al degà, el Dr. Raúl Ruiz Callado, haver-me proposat per a pronunciar aquesta lliçó.

El tema que he triat per a la lliçó, la necessària educació financera, crec que és particularment oportú perquè la falta de coneixements financers de la població va ser un dels factors que van poder contribuir a agreujar les conseqüències de la recent recessió econòmica. La insuficient competència financera dels ciutadans va facilitar la inadequada comercialització de productes financers complexos, l'excés d'endeutament de les famílies i les empreses, i la incorrecta apreciació de les característiques de rendibilitat i risc dels productes d'estalvi i de crèdit. Aquesta sèrie de circumstàncies podria haver sigut mitigada si hi haguera hagut un major coneixement i preparació per part de la població a l'hora d'enfrontar-se a aquest tipus de decisions financeres. L'objectiu de la lliçó és introduir l'anomenada competència o alfabetització financera, presentar un diagnòstic resumit del nivell de coneixements financers bàsics de la població adulta i dels joves, mostrar les principals iniciatives que hi ha amb vista a millorar el grau de competència financera dels ciutadans, particularment al nostre país, com també destacar el paper que correspon al sistema educatiu i a la universitat.

Introducció

Per diversos motius, la responsabilitat dels ciutadans sobre la gestió de les seues finances és avui molt major del que era fa uns anys. Un d'aquests motius està relacionat amb les recents retallades en els serveis del sistema de protecció social (sanitat, pensions, educació i serveis socials), amb els canvis demogràfics com l'envelliment, l'augment en l'esperança de vida de la població, el descens de la taxa de natalitat, etc., i amb les transformacions experimentades en el mercat de treball (augment de la contractació temporal, falsos autònoms en les plataformes col·laboradores, etc.). Com a resultat, els individus gaudeixen cada vegada de menys prestacions, la qual cosa ha contribuït que molts d'ells s'hagen vist obligats a assumir personalment decisions d'estalvi i d'inversió a llarg termini en diferents vehicles de previsió social complementària, d'assegurances privades de salut, entre d'altres. A causa d'aquest nou conjunt de desafiaments s'està produint un desplaçament de responsabilitats en les decisions financeres més importants des de les institucions i les empreses als ciutadans.

Simultàniament, els mercats financers estan experimentant una constant mutació. Contínuament hi apareixen nous proveïdors de productes i serveis financers, i s'hi creen instruments sofisticats que compliquen la gestió de les finances personals. Davant

els individus s'obri avui la possibilitat de triar entre una àmplia gamma de productes molt diferent de la que hi havia en el passat i han de prendre decisions informades relacionades amb aquests productes.

Als motius anteriors s'afeg el ràpid desenvolupament de la digitalització i l'avanç de les tecnologies financeres (les anomenades *fintech*), que han propiciat noves formes d'interacció, major facilitat d'accés a la contractació de productes, nous sistemes de pagament i monedes virtuals, per citar-ne solament alguns exemples. Aquestes transformacions en el sistema financer estan revolucionant la forma de prendre decisions, i els mitjans a través dels quals els individus busquen i reben assessorament financer. Aquesta major autonomia personal en un context difícil, al qual s'afeg un entorn de baixos tipus d'interès nominals, fa que els ciutadans siguin més vulnerables a estafes, frauds, pràctiques de venda inadequades de les entitats financeres, i fa que estiguen més exposats a seguir alternatives errònies o no convenients, amb serioses conseqüències sobre el seu benestar individual i sobre l'estabilitat de l'economia en conjunt.

Conscients d'aquesta realitat, en els últims anys ha augmentat l'interès de les autoritats econòmiques i dels organismes multilaterals pel grau de preparació de la ciutadania en temes financers, allò que s'ha anomenat competència o alfabetització financera. Avui dia, assegurar que els individus tenen la informació i les competències financeres necessàries per a desenvolupar-se en aquest complex escenari és una prioritat de política pública, com reflecteix el suport donat pel G-20 al document *National Strategies for Financial Education*, de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE).

Juntament amb aquesta creixent atenció, l'alfabetització financera s'ha definit de diverses formes per diferents institucions internacionals. Entre les més destacades hi ha la formulada pel Global Financial Literacy Excellence Centre (GFLEC) de la George Washington University, i la de l'OCDE-PISA (*Programme for International Student Assessment*). La primera equipara l'alfabetització financera a una forma de saber especialitzat, i la defineix com “*el coneixement dels conceptes financers fonamentals per a prendre decisions informades sobre inversió, endeutament i estalvi*”. La definició de l'OCDE fa referència als “*coneixements, actituds i comportaments necessaris per a prendre decisions que tendeixen a aconseguir el benestar individual*”. Amb aquesta declaració l'OCDE subratlla que l'alfabetització financera és un fenomen complex, format per una combinació de coneixements i d'altres components com el comportament i l'actitud.

Malgrat el diferent marc conceptual establert en aquestes definicions, pràcticament totes les institucions utilitzen el mateix mètode per a mesurar el grau de competència financera de la població: el nombre o el percentatge de respostes correctes a una enquesta amb almenys tres qüestions sobre conceptes financers bàsics: interès compost, inflació i diversificació de riscos. Amb la primera pregunta es tracta de dilucidar si una persona és capaç de distingir entre interès simple i compost, és a dir, si pot entendre que col·locant els seus diners més d'un any, pot guanyar interessos no solament del capital inicial, sinó també dels interessos prèviament rebuts. La qüestió referida al concepte d'inflació busca aclarir si la persona entrevistada comprèn que els diners perden poder de compra quan els preus pugen, i que la rendibilitat real pot diferir de la nominal. El propòsit de la tercera qüestió, relacionada amb la diversificació del risc, és comprovar si la persona enquestada sap que la incertesa associada amb la compra de títols d'una sola acció o d'un fons cotitzat és major que la corresponent a adquirir títols de

diverses accions, com fa un fons d'inversió. El coneixement d'aquestes nocions, com també la capacitat per a comprendre conceptes i l'habilitat per a realitzar càlculs numèrics simples en un context financer, permet que els ciutadans puguin actuar de manera autònoma en la gestió dels seus assumptes financers i reaccionar als esdeveniments que puguin tenir implicacions per al seu benestar. En la pràctica, aquestes tres qüestions s'han afermat i resulten essencials en els mesuraments sobre alfabetització financera duts a terme.

Amb aquesta mateixa metodologia, internacionalment homologada, i amb adaptacions equiparables que poden diferir en altres aspectes com ara l'abast, la cobertura i la representativitat, s'han realitzat nombrosos estudis a fi de conèixer si els ciutadans estan convenientment equipats per a prendre les decisions financeres de la vida diària. En general, pràcticament tots arriben a conclusions semblants i identifiquen les mateixes regularitats.

Competències financeres de la població adulta

La principal conclusió obtinguda en els estudis realitzats és que, a escala mundial, el nivell d'alfabetització financera de la població adulta és baix, fins i tot en les economies avançades amb mercats financers ben desenvolupats. Solament un terç dels enquestats al voltant del món respon correctament a les qüestions plantejades sobre interès, inflació i diversificació de riscos. Extrapolant-ho, significa que uns 3.500 milions de persones adultes tenen dificultats per a comprendre les nocions financeres elementals. L'informe de Standard and Poor's mostra també que hi ha disparitats substancials entre països. Els majors nivells, amb percentatges superiors al 71% de les qüestions encertades, s'aconsegueixen a Dinamarca, Noruega i Suècia. En l'altre costat de l'espectre, els registres inferiors, amb menys del 20% de contestacions correctes, es donen en els països del sud-est asiàtic, el sud d'Àfrica i l'Amèrica Central. L'heterogeneïtat entre països és significativa també al si de la Unió Europea, on els coneixements financers decreixen de nord a sud. A Alemanya, Dinamarca, Holanda i Suècia la puntuació està per damunt del 65%. En contrast, Itàlia i Portugal se situen per davall del 45%.

Tanmateix, la relació entre alfabetització financera i desenvolupament econòmic, mesurat pel producte interior brut per càpita, és positiva i forta en les economies desenvolupades, però és feble en els països pobres. De fet, a diferència del que ocorre amb el nivell educatiu general, que està positivament associat amb el PIB per càpita en totes les etapes de desenvolupament econòmic, la importància de l'alfabetització financera solament augmenta amb el nivell de prosperitat en les economies avançades, la qual cosa indueix a pensar que es tracta d'una competència específica dels països més rics. Per a aquestes economies, al voltant d'un 38% de la variació en el nivell de competència financera pot ser explicada per diferències en el PIB per càpita. D'altra banda, entre els conceptes que defineixen l'alfabetització financera, els més coneguts globalment són la inflació i l'aritmètica dels tipus d'interès. Aproximadament la meitat de la població els reconeix. La diversificació de riscos és la noció amb la qual menys familiaritzada està la població: només un 35% dels individus coneixen aquest aspecte fonamental per a la reducció de la incertesa. A més, aquesta és la idea amb major disparitat entre països: el 64% de les persones en les economies més avançades ho entenen davant de solament el 28% en les emergents.

No resulta solament preocupant que les persones no entenguin prou de temes financers, sinó que, a més, en les avaluacions

subjectives elaborades tendeixen a sobreestimar els seus coneixements. Això vol dir que s'aprecien substancials divergències entre les competències percebudes en l'autoavaluació dels conceptes financers i el domini efectiu d'aquests, amb una tendència a la sobrevaloració.

Els resultats observats en els informes realitzats evidencien també l'existència de marcades diferències entre segments de la població, amb característiques personals diferents segons el gènere, l'edat, l'educació, la renda i la riquesa, etc.

Quant al gènere, un altre resultat comú obtingut en les enquestes és la diferència de coneixements financers a favor dels homes en tots els països. Les dones obtenen pitjors resultats que els homes, no solament perquè responen correctament a menys preguntes, sinó també perquè trien amb més freqüència l'alternativa *"No sé la resposta"*. Aquest desavantatge és, fins i tot, major entre les dones casades, de manera que la bretxa de gènere sembla estar relacionada amb el paper tradicional de la dona en la llar, en la mesura en què tendeixen a especialitzar-se en determinades tasques domèstiques i a delegar les decisions financeres en la parella. A més, cal afegir que les dones manifesten menys confiança en si mateixes i són més proclius a admetre la pròpia ignorància que els homes.

Des d'una altra perspectiva, la relació entre l'alfabetització financera i l'edat mostra una tendència en forma de O invertida: és baixa entre els més joves, augmenta en la maduresa i decau durant la tercera edat. Aquest perfil per edats s'associa al patró seguit per les capacitats cognitives al llarg del cicle de vida d'una persona. Els més joves comencen acumulant informació i coneixements, de manera que les puntuacions més altes s'aconsegueixen en la maduresa. En la tercera edat, la major experiència es veu compensada pel declivi de la capacitat cognitiva, que redueix el percentatge d'encerts en les proves d'alfabetització financera. Un problema addicional en aquest punt és que la disminució de la competència financera en les persones grans sol anar acompanyada d'un excés de confiança, que les exposa a un major risc de prendre decisions imprudents i les fa més vulnerables a estafes i enganys.

La majoria de les contribucions empíriques documenten també l'existència d'una correlació positiva entre competència financera i educació formal. La capacitat per a entendre conceptes financers complexos augmenta amb el nivell d'educació. Aproximadament dues tercers parts de les persones amb estudis universitaris responen correctament a les enquestes. La proporció baixa a un de cada quatre entre les persones entrevistades amb educació primària o secundària.

Finalment, quant a característiques demogràfiques, s'observa una associació positiva entre alfabetització financera i estatus socioeconòmic, encara que aquesta relació es confon amb la que hi ha amb el nivell educatiu formal. Una raó és que els individus amb més renda i riquesa dediquen més temps i recursos intel·lectuals a les decisions financeres.

Pel que fa als resultats concrets per a Espanya, el nivell de competències financeres de la població adulta és baix comparat amb la majoria de les economies més avançades. Segons l'Standard & Poor's Global Financial Literacy Survey, només el 49% dels ciutadans espanyols comprenen els conceptes financers bàsics davant el 52% de mitjana a la Unió Europea i el 59% de mitjana dels països del G-20, segons l'OCDE.

L'Enquesta de competències financeres del Banc d'Espanya confirma les regularitats observades en l'àmbit internacional en el

sentit que l'alfabetització financera dels ciutadans espanyols està lluny de ser satisfactòria, té forma de O invertida en el cicle de vida, és major entre els homes i augmenta amb el nivell educatiu. A més, aquest estudi desvela l'existència d'importants diferències en el nivell de coneixements financers de les comunitats autònomes que, en general, és major en les regions del centre i del nord-est. La Comunitat Valenciana ocupa l'onzena posició entre les dotze regions, amb un nivell inferior a la mitjana nacional.

A banda del nivell global de coneixements financers i l'associació amb les característiques demogràfiques de la població, un tercer fet estilitzat té a veure que el nivell de competència en matèria de finances afecta el procés de configuració de les decisions i determina el comportament financer de les persones. En concret, la conducta observada en els individus més formats s'aproxima a l'ideal de comportament racional prescrit en els manuals de finances utilitzats en quasi totes les facultats de Ciències Econòmiques i Empresariales del món.

En aquest sentit, s'ha constatat repetidament que les persones que responen correctament a les preguntes plantejades en aquests qüestionaris, respecte de les que obtenen puntuacions més baixes, tenen una major disposició a planificar el futur, estalvien prou per a assegurar-se un nivell d'ingressos suficient durant la jubilació, obtenen més rendiments dels estalvis, els col·loquen en plans o fons d'inversió de menor cost i inverteixen en els mercats de valors, gestionen el risc mitjançant la diversificació eficient de la cartera d'inversió. Així mateix, les investigacions dutes a terme mostren que les persones més alfabetitzades exhibeixen una actitud més prudent, amb tendència a evitar l'excés d'endeutament, obtenen préstecs hipotecaris amb millors condicions i renegocien els deutes en períodes de tipus d'interès baixos.

En suma, mentre que la capacitació financera es pot traslladar en comportaments financers responsables, que es tradueixen en un major benestar personal i familiar, el desconeixement té conseqüències perjudicials i fa que un gran percentatge dels ciutadans no comprengui el funcionament, els riscos i les oportunitats que ofereixen els productes financers. La insuficiència d'aquest tipus de coneixements té també aparellats costos associats a decisions qüestionables en termes d'insuficient rendibilitat de les inversions, sobreendeutament i, fins i tot, d'absència de decisions. Més encara, si l'alfabetització reporta avantatges en termes de majors rendibilitats i menors costos, les diferències en alfabetització financera podrien contribuir a ampliar la desigualtat de la riquesa.

Competències financeres dels joves

Pel que fa als més joves, el Programa per a l'Avaluació Internacional de l'Alumnat o informe PISA, des de l'edició de 2012, inclou l'opció d'avaluar el rendiment de la competència financera dels estudiants de 15 anys al final de l'etapa d'ensenyament obligatori. L'acceptació d'aquesta competència dins del conjunt de matèries clau és un indicador de la importància de la formació financera dels joves. La competència financera en PISA es refereix al coneixement, la comprensió, les habilitats i la confiança per a prendre decisions financeres responsables. Es valora seguint la mateixa estructura que en les competències generals (lingüística, matemàtica i científica) al voltant de les tres dimensions: continguts, processos i contextos. Els continguts d'aquesta competència estan referits a quatre àrees: diners i transaccions, planificació i gestió de les finances, risc i benefici. La prova consta de 40 qüestions de diferent dificultat, que determinen la puntuació que assignada.

D'acord amb la nota aconseguida, el rendiment de cada alumne s'estratifica en cinc nivells de 75 punts d'amplitud, des d'un nivell mínim de 325. En el primer tram l'alumnat pot prendre decisions senzilles de despeses quotidianes i reconèixer la finalitat de documents financers simples. El nivell més alt, amb puntuació superior a 625, implica que l'estudiantat és capaç d'analitzar productes complexos, de resoldre problemes financers no rutinaris i d'explicar els avantatges dels diferents tipus d'inversions. Els resultats obtinguts pels joves espanyols en les avaluacions de la competència financera de PISA, realitzades els anys 2012 i 2015, no són molt encoratjadors. L'any 2012 els estudiants espanyols van obtenir 484 punts (nivell 3), per davall dels 500 punts de mitjana dels divuit països participants, i hi van quedar en la desena posició. En l'edició de 2015 la nota obtinguda va caure a 469 punts (nivell 2), significativament per davall de la mitjana de 489 punts d'eixe any. D'aquesta última edició s'extrau que un de cada quatre adolescents espanyols té un resultat inferior a 325 punts, de manera que no arriben al nivell mínim de competència, la qual cosa els impedeix resoldre assumptes senzills de l'economia domèstica com, per exemple, interpretar una factura o una nòmina. El percentatge és superior a la mitjana de l'OCDE, en què un de cada cinc no aconsegueix el nivell bàsic. En suma, si es prenen com a referència les dues últimes publicacions de l'informe PISA, a Espanya s'observa una deterioració en els coneixements financers entre els joves de 15 anys.

En tots els països la variable que més influeix en la puntuació de la competència financera dels estudiants és el nivell d'habilitats matemàtiques i lectores. Altres factors clau són la família, l'ocupació dels pares i el nivell educatiu de la mare. D'un altre costat, a l'hora d'explicar les diferències de puntuació entre països, el correcte funcionament del sistema educatiu, aproximat per la qualitat de l'educació matemàtica i científica, és un predictor significatiu d'aquesta competència. Només aquesta variable explica el 59% de la variació entre països.

L'inadequat nivell observat d'alfabetització financera entre els joves escolars és especialment problemàtic, atès que és un grup que comença a prendre decisions financeres que poden afectar el seu benestar en les dècades futures.

Quant a l'alumnat d'ensenyament superior, una investigació comparable a les anteriors realitzada l'any 2016 per The National Postsecondary Student Aid Study (NPSAS) dels Estats Units ha trobat que els coneixements financers dels estudiants universitaris nord-americans no són millors que els de la població en general. En concret, solament el 28,2% de l'alumnat coneix la resposta correcta de les tres preguntes sobre els conceptes financers bàsics davant el 28% dels adults, i açò malgrat que a penes el 23% d'aquests tenen titulació universitària. Al nostre país, segons l'enquesta realitzada el 2009 per l'Institut d'Estudis Financers, el nivell de competència financera entre els joves universitaris és també baix.

Alfabetització i educació financera

La situació generalitzada d'insuficiència de coneixements financers posa en relleu la necessitat de millorar el nivell d'alfabetització en aquesta matèria per a tota la població i també per als subgrups més vulnerables. L'educació financera s'erigeix en el mitjà més eficaç de combatre aquesta manca, ja que pot tenir un efecte considerable, augmentar el nivell de competència i els beneficis que hi ha associats. No obstant això, l'educació financera és una dimensió addicional, que ha de complementar, però no substituir, la regulació de les institucions financeres i la protecció dels usuaris de serveis financers i d'inversió.

Ara bé, si la inversió en educació financera millora el nivell d'alfabetització i es relaciona globalment amb resultats superiors (millor planificació de la jubilació, majors rendiments dels estalvis i endeutament a tipus d'interès més baixos), el moment òptim per a realitzar-la és a edat primerenca, abans que els joves comencen a involucrar-se en transaccions financeres importants que influiran bona part de la seua vida. En aquest enfocament de resultats, les intervencions avançades per a proporcionar alfabetització financera poden contribuir a reduir la desigualtat de la riquesa.

Una altra qüestió relacionada té a veure amb l'entorn més apropiat per a oferir l'educació financera. Hi ha dos escenaris naturals per a fer-ho: els centres educatius i els llocs de treball. Impartir-la en el sistema educatiu, atès el caràcter universal i obligatori, afavoreix l'efectiva igualtat d'oportunitats i té efectes positius en una àmplia gamma de comportaments financers. Els efectes dels programes d'educació financera en els centres de treball són més difícils d'avaluar a causa que, normalment, són voluntaris i hi ha un problema d'autoselecció entre els participants: només s'hi inscriuen els més motivats, que no poden ser descartats en absència de grup de control.

No hi ha dubte dels beneficis potencials que té l'adquisició d'educació financera, però també comporta costos significatius. Aquests costos varien entre els diferents grups de població, per la qual cosa és necessari determinar també la cobertura i els continguts a l'hora de generar els programes formatius i de dissenyar intervencions eficaces. El debat gira sobre si aquests programes han de buscar el "coneixement universal" o, per contra, han de centrar-se en el desenvolupament d'accions específiques per a determinats grups de la població. De moment, i malgrat la dificultat d'avaluar l'impacte que aquest tipus d'accions poden tenir sobre el comportament financer dels subjectes, l'experiència demostra que, a causa de la generalitat dels coneixements oferits, els programes d'educació financera estandarditzats dirigits a tota la població no són molt efectius. Són més eficaces els programes específics orientats a segments concrets de la població.

Accions d'educació financera

Els reconeguts beneficis de l'alfabetització financera han propiciat que un bon nombre de països duguen a terme iniciatives de diferent tipus sobre educació financera basades en les recomanacions emeses per diferents organismes, entre els quals cal destacar les formulades per l'OCDE i la Comissió Europea. Aquests organismes estableixen com a prioritat impulsar l'educació financera mitjançant programes de formació dirigits a tots els ciutadans i adaptats a les necessitats específiques de cada col·lectiu.

L'OCDE va emetre l'any 2005 una resolució en la qual establia, per primera vegada, una definició d'educació financera, com també una sèrie de principis i bones pràctiques per a la sensibilització en aquesta matèria. Aquesta institució defineix l'educació financera com *"el procés mitjançant el qual els individus adquireixen una millor comprensió dels conceptes i productes financers i desenvolupen les habilitats necessàries per a prendre decisions informades, avaluar riscos i oportunitats financeres, i millorar el seu benestar"*. Entre les recomanacions principals d'aquest organisme hi ha impulsar projectes d'educació financera dirigits a tots els ciutadans i començar aquesta tasca a una edat com més primerenca millor mitjançant programes en l'escola. Aquestes indicacions s'han plasmat també en els informes PISA de 2012 i 2015.

En la mateixa línia, la Comissió Europea, en la comunicació *“L’educació financera”* de 2007, subratlla els principis bàsics per a promoure l’educació financera dels ciutadans europeus mitjançant el desenvolupament de programes nacionals que permeten millorar la capacitat en aquesta matèria en totes les etapes de la vida i adequar-los a les necessitats de diferents grups socials. En particular, el principi número 3 dicta que *“els consumidors han de rebre educació sobre assumptes financers i econòmics com més prompte millor, i ha de començar en l’escola. Les autoritats nacionals han d’estudiar la possibilitat que l’educació financera forme part obligatòriament dels plans d’estudi en l’ensenyament primari i secundari.”*

Actualment, més de cinquanta països han implementat estratègies nacionals d’educació financera i han experimentat diferents polítiques per a millorar el nivell d’alfabetització financera dels ciutadans. La majoria de les estratègies governamentals, no obstant això, s’han centrat en l’educació dels joves i en la integració de l’educació financera en els plans d’estudi escolars. Alguns països han començat a introduir coneixements financers com a matèries independents en el currículum escolar, de la mateixa manera que han fet alguns estats dels Estats Units, mentre que uns altres orienten els seus esforços a incloure’ls com un component més en àrees com les ciències socials o les matemàtiques amb la finalitat que l’alumnat siga capaç d’aplicar allò après en aquestes matèries en un context financer. Pel que a la posició d’aquests coneixements en els sistemes educatius dels països europeus, la situació reflecteix una notable diversitat de pràctiques. A manera d’exemple, a la comunitat flamenca de Bèlgica, on s’obtenen els millors resultats en alfabetització financera de la Unió Europea, aquests continguts són obligatoris en l’ensenyament secundari des del curs 2010-2011.

Malgrat la importància dels coneixements financers, el sistema educatiu espanyol no oferia continguts curriculars sobre educació financera fins fa ben poc. Açò va fer que diverses institucions públiques i privades buscaren formes alternatives d’impulsar aquest tipus d’educació, alienes a l’ensenyament obligatori i a la universitat. La primera iniciativa va ser el Pla d’Educació Financera, llançat el 2008 i elaborat conjuntament per la CNMV i el Banc d’Espanya, en el qual es proposaven diverses activitats i projectes en línia amb les recomanacions i principis de l’OCDE i de Comissió Europea. Un d’aquests és el programa per a l’educació financera dirigit als estudiants de 3r i 4t de l’ESO o els cicles formatius de grau mitjà que es du a terme en els centres educatius que voluntàriament decideixen participar-hi, amb la col·laboració del Ministeri d’Educació. En aquest programa s’imparteix un mínim de deu hores sobre conceptes bàsics de finances personals adaptats al marc d’aprenentatge que estableix PISA en la competència financera i que incideixen fonamentalment en qüestions com bestalvi, els mitjans de pagament, les relacions bancàries i el consum responsable. Complementàriament, s’ha posat a la disposició dels centres una varietat de materials didàctics, incloent-hi unes guies per a l’alumnat i el professorat a través d’un portal d’Internet. Així mateix, el pla insisteix en el paper cabdal de les institucions financeres, que haurien de millorar la informació sobre els productes, col·laborar en aquesta educació i formar el seu personal en aquesta direcció.

El repte més important d’aquest pla en les successives edicions, que era integrar la formació financera en l’educació reglada, s’ha fet realitat en virtut de diverses normes: el Reial decret 126/2014, de 28 de febrer, pel qual s’estableix el currículum bàsic de l’educació primària; el Reial decret 1105/2014, de 26 de desembre, pel qual s’estableix el currículum bàsic de l’educació

secundària obligatòria i del batxillerat; i el Decret 87/2015, de 5 de juny, del Consell, pel qual s'estableix el currículum i es desenvolupa l'ordenació general de l'educació secundària obligatòria i el batxillerat a la Comunitat Valenciana.

No obstant això, la modalitat triada per a la inclusió dels temes d'educació financera en el currículum, tant en primària com en secundària, no preveu cap disciplina independent. La incorporació d'aquests coneixements es fa de forma transversal i modifica el disseny i l'execució dels currículums de diverses assignatures perquè hi tinguen més presència els continguts financers, però no garanteix que aquests coneixements arriben a la universalitat de l'alumnat que acaba l'ESO.

En concret, la configuració del currículum en educació primària inclou els conceptes financers en el bloc *“Viure en societat”*, de l'assignatura troncal de Ciències Socials, de manera que tot l'alumnat d'educació primària rep uns continguts mínims d'educació financera per a prendre consciència del valor dels diners i els seus usos mitjançant un consum responsable i el sentit de l'estalvi. En educació secundària, el currículum integra la majoria dels continguts financers en l'assignatura d'Economia de 4t de l'ESO, considerada com a *“troncal d'opció”*, i que no té caràcter obligatori per a tot l'alumnat, de manera que deixa fora l'alumnat que s'orienta cap a un batxillerat de ciències i cap a la formació professional. Dels sis blocs que consta la matèria, solament el tercer, sobre economia personal, es dedica a l'educació financera.

Les accions anteriors han coexistit amb les impulsades per diverses comunitats autònomes, que han posat en marxa programes d'educació financera oferits normalment a joves procedents dels instituts d'ensenyament secundari (comunitat autònoma de Madrid, Andalusia, etc.).

En la universitat, solament recentment han emergit esforços institucionals i programes d'educació financera orientats preferentment cap a l'organització de cursos d'extensió universitària de curta durada dirigits a universitaris i no universitaris (universitats de Jaén, Lleó, València, etc.). Tanmateix, de la mateixa forma que la Universitat ofereix cursos de finances corporatives dedicats a la gestió financera empresarial, hi ha raons convincentes per a tenir cursos de finances personals amb els coneixements que necessiten els individus per a administrar les seues finances al llarg de la vida. De fet, l'US Financial Literacy and Education Commission (FLEC), en l'informe *Best Practices for Financial Literacy and Education at Institutions of Higher Education*, de 2019, recomana expressament *“que les institucions d'educació superior introduïsquen cursos obligatoris d'educació financera”* en comptes dels simples programes *ad hoc* que sovint ofereixen les institucions d'educació superior.

Finalment, des de la iniciativa privada, les organitzacions i entitats financeres han jugat un paper preponderant amb iniciatives d'educació financera com el Programa Estimul de l'Educació Financera de la Fundació de les Caixes d'Estalvi (FUNCAS), “Les teues finances, el teu futur” de l'Associació Espanyola de Banca Privada (AEB), el projecte Edufinet impulsat per Unicaja, “Finances per a mortals” del Banc de Santander, etc. L'objectiu de totes és oferir coneixements mitjançant tallers, cursos, xarrades, etc., que capaciten el ciutadà per a prendre decisions financeres encertades. No obstant això, aquestes disperses accions formatives susciten dubtes a causa que les entitats podrien utilitzar-les amb finalitats comercials. Per a prevenir-ho s'ha aprovat el Codi de bones pràctiques per a les iniciatives en educació financera en el context del Pla d'Educació Financera de la CNMV i el Banc d'Espanya.

Assessorament financer

Davant la impossibilitat de formar tota la ciutadania, una solució alternativa per a tractar el desconeixement financer generalitzat és buscar assistència i delegar decisions en els professionals de les finances. Tanmateix, perquè l'assessorament financer en matèria d'estalvi, endeutament o inversió siga un substitut de l'educació financera, s'han de donar almenys dues condicions. La primera és que ha de ser precís, adequat i coherent amb els objectius de la clientela, un requisit que, en la realitat, no sempre es compleix. L'experiència demostra que els assessors solen aconsellar decisions d'inversió que impliquen comissions més altes i rendibilitats inferiors, encara que amb la seua intervenció s'aconsegueix una major diversificació del risc pel que fa a les decisions equivalents d'una persona no assessorada.

La raó és que l'estructura típica de compensació d'aquests professionals crea un problema de conflicte d'interès que desvia les recomanacions cap a les transaccions que generen comissions més elevades. Precisament, la normativa europea de mercats i instruments financers (directiva MIFID II), aprovada recentment, té entre els objectius mitigar aquests conflictes d'interès amb vista a garantir la neutralitat de l'assessorament financer i que aquest beneficie la clientela. Per a aconseguir-ho s'han implementat una sèrie de mesures que delimiten i, fins i tot, prohibeixen els incentius que esbiaixen l'assessorament d'inversió, com ara la retrocessió de comissions. A més, aquesta regulació obliga que els professionals recaptin dades sobre la formació i l'experiència prèvia del client, com també a avaluar la conveniència i idoneïtat de les operacions abans de proporcionar-los recomanacions. Una altra de les mesures establides com a conseqüència de l'aprovació de la directiva MIFI II i de la llei 5/2019 és la que exigeix que les persones que informen o assessoren el/la client/a en matèria d'inversió i en matèria de crèdit immobiliari compten amb una sèrie de coneixements i competències, acreditats mitjançant determinats títols o certificats professionals, com el títol propi d'expert assessor financer europeu, actualment impartit per la Universitat d'Alacant i reconegut per la CNMV.

La segona condició que ha de mantenir l'assessorament financer professional per a poder substituir l'educació financera és que siguen fonamentalment les persones amb poca formació en aquest tema les que demanen el suport del personal assessor professional. En cas contrari, les mesures imposades pels reguladors per a protegir la clientela no beneficiaran a aquells que més ho necessiten.

Alguns estudis realitzats apunten que els menys entesos tendeixen a delegar més la planificació de les seues finances personals en experts qualificats, la qual cosa significa que l'assessorament professional és un substitut que compensa els nivells més baixos de competència financera (Collins, 2012). Tanmateix, un nombre creixent d'estudis desafien aquesta relació inversa entre coneixements en matèria financera i propensió a buscar l'assistència de consellers especialitzats en la matèria. En el seu lloc, apunten a una relació de complementaritat més que de substitució en constatar que són les persones d'alta qualificació, relativament millor preparades per a realitzar la tasca elles mateixes, les que acudeixen amb més freqüència a un/a assessor/a qualificat/da. La raó d'aquest major ús és perquè reben dels professionals un assessorament de més qualitat, bé perquè entenen millor el servei que reben, o bé perquè són clients que generen més ingressos per comissions.

En conseqüència, atès que les persones més necessitades d'orientació financera són les que menys demanen el consell dels pro-

fessionals i les que més depenen de fonts informals d'assessorament financer, com ara amics i familiars, cal impulsar l'educació financera i combinar-la amb una millora en els estàndards d'assessorament financer existents.

Consideracions finals

I, per a concloure, permeteu-me fer unes consideracions finals.

Les institucions educatives han d'assumir la responsabilitat de l'educació financera i no els organismes econòmics, les organitzacions empresarials o les entitats financeres.

L'educació financera ha d'integrar-se en els currículums escolars i ha de correspondre a la comunitat escolar i universitària liderar el canvi de plans d'estudi tant en l'ensenyament primari com secundari i aportar-hi una perspectiva pedagògica i integral. Resulta essencial que l'educació financera siga impartida per docents i no pel personal de les entitats financeres. Hi ha conflictes d'interessos que aconsellen aquesta separació.

El professorat de secundària ha de rebre formació perquè tinga els coneixements suficients per a impartir educació financera, i la universitat ha de ser la institució que assumisca la formació dels docents d'aquesta matèria i la preparació dels professionals de l'assessorament financer.

A part de la formació en finances d'empreses i de mercats inclosa en els plans d'estudi del grau d'Administració i Direcció d'Empreses de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials, l'oferta d'educació financera de la universitat està orientada a l'acreditació professional en assessorament de crèdit i d'inversió mitjançant títols propis o màsters oficials. Tanmateix, el repte que en aquest camp han d'afrontar les institucions d'educació superior espanyoles és donar el primer pas per a desenvolupar la competència financera dels estudiants mitjançant una matèria dedicada a les finances personals.

Així mateix, la universitat ha de tenir un paper actiu en la investigació, amb la col·laboració d'altres institucions públiques i privades, per a mesurar, entendre i millorar el nivell d'alfabetització financera, com també en l'avaluació dels programes educatius

Moltes gràcies per la vostra atenció.

Referències seleccionades

Bhattacharya, O., A. Hackethal, S. Kaesler, B. Loos i S. Meyer (2012). "*Is unbiased financial advice to retail investors sufficient? Answers from a large field study*". *Review of Financial Studies*, 25 (4), pàgs. 975–1032.

Collins, M. J. (2012). "Financial Advice: A Substitute for Financial Literacy?" *SSRN Electronic Journal*, 21. 10.2139/ssrn.2046227.

Institut d'Estudis Financers i Fundació Ferrer i Guàrdia, Institut d'Anàlisi Social i Polítiques Públiques (2009). *Coneixements financers dels joves universitaris. Estudi pilot sobre educació financera a les universitats públiques catalanes*. Barcelona.

- Foerster S., Linnainmaa J., Melzer B. i Previtero A. (2014). *“The costs and benefits of financial advice”* (working paper). <https://gsm.ucdavis.edu/sites/main/files/file-attachments/valueadvice2013november.pdf>
- Klapper, L., Lusardi, A. i Ondheusden, P. V. (2015), *“Financial literacy around the world: insights from the Standard&Poor’s ratings services global financial literacy survey”*. <http://www.finlit.mhfi.com>
- Lusardi, A. i Mitchell, O.S., (2014). “The economic importance of financial literacy: theory and evidence”. *Journal of Economic Literature*, 52 (1), pàgs. 5–44.
- Lusardi, A., Mitchell, O.S. i Adobe, V., (2010). *“Financial literacy among the Young”*. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), pàgs. 358–380.
- Ministeri d’Educació, Cultura i Esport (2017), Programa per a l’avaluació internacional dels alumnes. Competència financera. Informe espanyol. Madrid.
- OECD (2005). *Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness*, OECD Publishing, París.
- OECD (2012). Informe de resultats. Espanya. Principals conclusions, OECD Publishing, París.
- OECD (2013). Programme for international student assessment (PISA). Results from PISA 2012 Financial Literacy, OECD Publishing, París.
- OECD (2015). National Strategies for Financial Education: OECD/INFE Policy Handbook, OECD Publishing, París.
- OECD (2016). PISA 2015, resultats clau. OECD Publishing, París.
- OECD (2017), PISA 2015 Results (volume IV). Students’ Financial Literacy, OECD Publishing, París.
- OECD (2017), What do 15-year-olds really know about money?, PISA in Focus #72, OECD Publishing, París.
- US Financial Literacy and Education Commission (2019). *Best Practices for Financial Literacy and Education at Institutions of Higher Education*, Washington.